

AZƏRBAYCANDA PAMBIQ TOXUMÇULUĞU SİSTEMİNİN DÜZGÜN İŞLƏMƏSİ YOLLARI

N.N.KAZIMOV, biologiya elmləri namizədi
M.H.ABBASOV, kənd təsərrüfatı elmləri namizədi
Ə.A.ASLANOV, elmi işçi
Azərbaycan ET Pambıqçılıq İnstitutu

Pambıq respublikamızın kənd təsərrüfatında öz yeri olan və qədimdən becərilən bitkilərdən biridir. Pambıqdan alınan məhsullardan xalq təsərrüfatının demək olar ki, bütün sahələrində geniş istifadə olunur.

Pambığın əsas məhsulu sayılan mahlı toxuculuq sənəyesi üçün əvəzəlməz xam maldır. Bu baxımdan dünya bazarında toxuculuq sənayesinin daim artan tələbatına cavab verən yüksək texnoloji keyfiyyətli xammala ehtiyac çoxdur.

Məlum olduğu kimi yüksək keyfiyyətli mahlı istehsalı üçün mütərəqqi becərmə texnologiyaları ilə yanaşı, istehsalata yüksək keyfiyyət və məhsuldarlıq potensialına malik sortların tətbiqi də tələb olunur.

Ölkənin kənd təsərrüfatının bir sahəsi kimi pambıqçılığın davamlı inkişafı istiqamətində AzETPİ-də mütərəqqi aqrotexnologiyalar hazırlanır, müxtəlif torpaq iqlim şəraitinə uyğun yeni sortlar yaradılır. Hazırda respublikamızda institutun yaratdığı 7 rayonlaşmış pambıq sortu əkilir. (Muğan-395, 3038, AzNİXİ-33, AzNİXİ-195, Gəncə-8, Gəncə-2, Gəncə-80). Bu sortlar yüksək potensiallı və liflərinin texnoloji keyfiyyətinə görə IV-V və VI tipə aid olmaqla toxuculuq sənayesində ən çox tələbat (60%) olan məhsuldur.

Məlumdur ki, bitkiçiliyin hər hansı bir sahəsinin, o cümlədən pambıqçılığın dinamik inkişafına təminat verən amillərdən biri də toxumçuluq işinin düzgün işləməsidir.

Hazırda pambıqçılıq üzrə fəaliyyət göstərən elit təsərrüfatları RAEM-lərin tərkibinə daxildir. AzETPİ elit təsərrüfatlarına yalnız metodik rəhbərlik edir. Rayonlaşmış sortların hansının pambıqçılıq bölgələrinin torpaq iqlim şəraitinə daha uyğun olmasına əsasən bu və ya digər sortun elit toxumçuluq işinin qurulmasının səmərəli olmasına aid tövsiyələr verir.

Elit təsərrüfatlarında rayonlaşmış sortların toxumçuluğu qurulur, vegetasiya ərzində toxumluq tarla-

ların müvafiq mərhələlərində təlimat əsasında toxumçuluq işi aparılır.

Lakin, toxum artırma tarlasından istehsal olunan elit xam pambıq emal üçün pambıq zavoduna verilir və elə burada da toxumçuluq işinə son qoyulur. Yəni, istehsal olunan elit xam pambıq zavodda emal olunaraq elit toxum əldə etməklə fermerləri yüksək keyfiyyətli toxumla təmin etmək məsuliyyətini daşımır, toxumluq xam pambığın təlimata uyğun şəraitdə emalına şərait yaradılmır və nəticədə adi "zavod qarışığı" adlanan toxum alınır. Beləliklə, hər hansı ümidverici sort əkinin altında qeyri-müəyyən toxum materialı səpilir, sortun əkinindən nəzərdə tutulan səməre alınmır, son nəticədə istehsalatda istifadə olunma müddətindən asılı olmayaraq sortlar öz başlanğıç əlamətlərini itirir, bu isə cırlaşmaya səbəb olur.

Kənd təsərrüfatının əvvəlki kolxoz-sovxoz sistemində digər k/t bitkilərinə nisbətən pambıq toxumçuluğu işi daha etibarlı fəaliyyət göstərirdi. İstehsal olunan elit, I və II reproduksiya toxum hesabına təsərrüfatlar aldıkları gəlirə görə, pambıq zavodları isə həmin toxumluq materialın satışından əldə etdikləri gəlirə görə maraqlı idilər.

Ona görə də, istehsal, tədarük və emal proseslərində bütün işlər mütəxəssislərin nəzarəti, onların iştirakı ilə aparılırdı. Bunun nəticəsində bir - iki sortun 5 illik sxem əsasında toxum materialı ilə (elit - R1 - R2 - R3) respublikanın bütün əkin sahələri təmin olunurdu. İndi isə, əvvəlki illərlə müqayisədə pambıq sahələrinin 2-3 dəfə azalmasına baxmayaraq bir sort üzrə istehsal olunan toxumla bir pambıqçılıq rayonunu təmin etmək mümkün olmur.

Çünki elit təsərrüfatlarından sonra toxumçuluq işi davam etmir. Belə ki, pambığı əkdirən, məhsulu alan pambıq zavodlarıdır, toxumçuluq işi isə RAEM-lərdə aparılır.

Bu qurumlar arasında heç bir işlək iş birliyi, əlaqə yoxdur. Bundan əlavə Pambıqçılıq bölgələrindəki RA-EM-lərdə toxumçuluq işinin düzgün qurulması üçün müəyyən ixtisaslaşma getməli, müvafiq avadanlıqlarla təchiz olunmalıdır.

Fikrimizcə indiki təsərrüfat qurumları şəraitində hər bir pambıq emalı zavodunun tərkibində elit təsərrüfat olmalıdır. Emal zavodunun gücündən və əhatə dairəsindən asılı olaraq elit təsərrüfatı 30-40 ha əkin sahəsi ilə, həmin ərazidə pambıq əkinlərini elit, R1 və R2 reproduksiya toxumu ilə təmin edə bilər. Bu zaman bir bölgədə bir neçə sortu əkməyə, bir neçə sortun məhsulunu bir zavodda emal etməyə ehtiyac qalmayacaqdır.

Elit təsərrüfatları zavodların tərkibində işlədikdə zavodlar toxumçuluğun təlimat əsasında qurulmasında maraqlı və məsul olacaqlar. Elit toxumun səpinində, becərilməsində, məhsul yığımında, daşınmasında, qəbulunda, saxlanması və emalında mütəxəssislərin nəzarəti təmin olunacaqdır. Bütün işlər elit və birinci

reproduksiya pambıq toxumu istehsalı üçün təlimata uyğun aparılacaqdır. Elit xam pambıqdan alınan elit toxumu qabaqcıl, etibarlı və əsasən toxumçuluqla şərtəsi olan fermerlərə verilməklə, bir neçə ildən sonra zavodda yalnız bir sortun xam pambığı emal olunacaqdır. Nəticədə zavod qarışığının qarşısı alınmış olur. Emal zavodlarının tabeliyində toxumçuluq sisteminin qurulması, ştat vahidləri və avadanlıqlar üçün I-ci il 50-60 min manat, sonrakı hər il üçün isə 25-30 min manat tələb olunur. Pambıq zavodu toxumçuluq sistemini qura-raq toxumdan əldə olunan əlavə gəlirdən başqa yüksək texnoloji keyfiyyətə malik xam pambığın istehsalına və emalına nail olur.

Beləliklə, pambığın elit toxumçuluq işinin emal zavodlarının tabeliyində qurulması zavodlara əlavə gəlir və pambığın əkin sahələrinin artıb-azalması proqnozuna əsasən əkinlərin yüksək reproduksiya toxum materialı ilə təmin olunmasına, stabil və keyfiyyətli məhsul istehsalına etibarlı zəmin yaradacaqdır.

AZƏRBAYCANDA ZOĞAL ARAĞININ SƏNAYE ÜSULU İLƏ İSTEHSALI VƏ SAXTALAŞDIRILMASININ MÜƏYYƏNLƏŞDİRİLMƏSİ

V. Ş. MİKAYİLOV, texnika elmləri namizədi

Bizim arzumuzdan asılı olmayaraq tünd alkoqollu içki-
lər min illərlə insanların qida rasionunda istifadə
olunmuşdur ki, bu içkilərdən zoğal və tut arağı bütün
dünya ictimaiyyəti tərəfindən Azərbaycanın milli arağı ki-
mi qəbul edilir.

Azərbaycanın milli arağı olan tut və zoğal arağı əsa-
sən kустar üsulla istehsal olunmuşdur. Yalnız XIX əsrin
axırlarında Forrer qardaşları tərəfindən zavod şəraitində
emal edilmişdir. Deməli, 100 ildən artıq bir dövr keçmiş-
dir ki, bu araqlar sənaye üsulu ilə istehsal edilməmişdir.
Bütün bunları nəzərə alaraq Azərbaycan Elmi-Tədqiqat
Üzümçülük və Şərabçılıq İnstitutunun laboratoriyasından
istifadə etməklə "Abşeron Şərab" ATSC-də zoğal arağının
istehsalının texnoloji sxemini hazırlayaraq, istehsal edil-
məsinə şərait yaratdıq.

Zoğal - Cornus mas l.- qədim meyvə ağacı olub
Cornaceae Dumort cinsinə məxsusdur.

Hal - hazırda əsasən Avropada, Asiyada, Şimali
Amerikada, Krimda, Qafqazda, əsasən də Azərbaycanın
şimal, cənub, şimal-qərb meşələrində geniş yayılmışdır.
Sovetlər İttifaqının tərkibində olarkən, bir sıra əkin sahə-
lərinin yaradılması sayəsində zoğal meşələrinə də küllü
ziyan dəymişdir. Zoğal digər meyvələrdən daha tez yəni
yarpaq açmamış mart ayında çiçəkləyir.

Zoğalın çiçəkləməsi ilə meyvəsinin dəyməsi arasın-
dakı dövrün 110 - 120 gün, ümumi vegetasiya dövrünün
190 - 200 gün olması, onun torpaq - iqlim şəraitinə o qədər
də tələbkar olmamasını göstərir. Ca -la zəngin olan tor-
paqlarda ən yüksək məhsuldarlıq verir.

Zoğaldan təzə halda meyvə kimi, hazırlanmış şəkil-
də mürəbbə, jele, cem, ekstrakt, sirop, kvas, kompot, tur-
şu, lavaş kimi istifadə olunur. Formakoloji xüsusiyyətləri-
nə görə, apetit yaradan, tonuslaşdırıcı, revmatizm əleyhi-
nə, sinqa əleyhinə istifadə olunur.

Cədvəl 1.

Tərkibi, 100 qram məhsulda qramlarla	Tovuz meşələrində yetişən zoğal	Şirvan meşələrində yetişən zoğal	Şəkildə yetişən zoğal
Su.	83	79	84
Zülallar	0.9	1.5	1.0
Karbohidratlar	12.4	13.8	10.7
Qida lifləri	1.2	2.4	1.5
Üzvi turşular	1.8	2.3	2.0
zoll	0.7	1.0	0.8

Cədvəl 2.

Tərkibi, 100 qram zoğalda milliqramlarla	Tovuz meşələrində yetişən zoğal	Şirvan meşələrində yetişən zoğal	Şəkildə yetişən zoğal
Dəmir	4.1	4.3	4.0
kalium	238	280	255
kalsium	58	53	55
maqnezium	26	23	30
natrium	32	30	33
fosfor	34	35	32